

Bánki-Nagy Endre

Rózsa Sándor**Előszó**

A XIX. század magyar társadalma két részből állt: egy elhanyagolható számú, ám politikai jogokkal annál inkább rendelkező nemesi rétegből, és egy nagyszámú, de jogokkal szinte alig rendelkező paraszti rétegből (a jobbágy szó használatát már II. József Jobbágy Rendeletében megszüntette). A két csoport közötti gazdasági különbségeket az állami adókon kívül az óriási földesúri és egyházi adók is mélyítették. A parasztság elkeseredését mi sem példázza jobban, mint Petőfi Sándor itt következő versrészlete:

„ezer évig híztak rajtunk

Az urak,

Most rajtuk a mi kutyáink

Hízzanak!

vasvillára velük, aztán

Szemétre.

Ott egyék a kutyák őket

Ebédre!”

Eric Hobson szerint a betyár primitív lázadó, akinek bandája szervezettség és erkölcsi tartás nélkül áll, akiket a parasztság (és soha nem az uralkodó réteg) termel ki magából, de alacsony származása miatt a bajokon nem képesek segíteni. Az osztrák sajtó ezért sokszor nevezte a magyarokat rebelleseknek, ami részben igaz is volt. Ezt így jellemezte Eötvös Károly 1870 körül: „A bécsi kormány és a bécsi sajtó mindent elkövetett, hogy nemzetünket hírbe hozza. A legkisebb kihágásból is rablőhistóriát csinált”.

1848 márciusában Magyarországra is betört az Európában tetőpontjára érő forradalmi hullám. Meghozta a régen várt jobbágyfelszabadítást, a kötelező örökváltságot. A magyar szabadságharc bár lényegesen tovább fent tudott maradni, mint társai, de a környező országok társadalmi-gazdasági fejlettsége miatt is csak másfél évnyi időintervallumot tudott maga mögött hagyni. Magyarország örökös honvédő háborúkra kényszerült, minden határán védekeznie kellett, és a Szent Korona országainak népeit sem tudta egy cél érdekében összefogni.

Az önkényuralom, a Bach-korszak idején feloszlatták a magyar nemzetiségű – tehát a magyar vidéket jól ismerő – pandúri szervezetet, helyettük cseh és osztrák katonákkal őriztették a rendet, nem sok sikerrel, mert azok inkább a szabadságharc politikai elítélteit, a „Kossuth-betyárokat” üldözték, kevés figyelmet fordítva a közállapotok védelmére. Az osztrák belpolitika fejletlenségére jellemző, hogy a közrend védelmére alig, az osztrák politika zavartalanságára feleslegesen sokat költöttek (Rózsa Sándorban is a szabadságharc egyik újraélesztőjét látták). A kiegyezés után rendeződtek a politikai viszonyok, sok börtönben sínylődő forradalmár – így Rózsa Sándor is – amnesztiát kapott. Újra visszaállították a magyar nemzetiségű rendőrséget csendőrség néven. A létrejövő Osztrák–Magyar Monarchia politikai életébe Magyarországnak ugyanannyi beleszólása volt (elméletileg) mint Ausztriának. Ez természetesen maga után vonta a csendőrség jobb szervezettség-

ét, folyamszabályozásokat, mocsárcsapolásokat, vasút és távíró-építkezéseket, a tagosítást, vagyis a monopolkapitalizmus és a modern államélet kialakulása. Ezek a betyárság életének összezsugorodását, életfeltételeiknek megszűnését eredményezte. A betyárok régi eszközei hatástalanokká váltak, az új eszközök, módzatok kialakítása, illetve használata akadályokba ütközött (Rózsa Sándor vonatrablása is ekkorra esett, a hírközlés fejlettsége lehetőséget adott arra, hogy emiatt minél hamarabb börtönbe zárják). A közbiztonság fejletlenségére példa Bonyhádi szegedi rendőrkapitány kérése, miszerint a tanyasi lakosságnak az áttekinthetőség kedvéért falvakba, városokba telepítését kérvényezte. Más források szerint a tanyasi, városi emberek is csak életmódjuk, emlékeik miatt bűnözésre predesztinált embereket láttak a betyároknál.

Rózsa Sándor élete a szabadságharc előtt

Rózsa Sándor 1813. július 16-án született Szeged-Alsóvároson és 1878. november 22-én halt meg a szamosújvári börtönben. A Rózsa család Rózsa Dánielt – akit boszorkánysággal vádoltak – tekintette ősenek.

Rózsa Dániel – apja Katona Ferenc – Martonoson született, ott juhászokodott, és a pusztai emberek hozták kapcsolatba a babonással, bűbájossággal, boszorkánysággal. Amikor Szegedre jött, már igen vagyonos lehetett, mert 1702-ben a főbírói székben, 1712-ben pedig országgyűlési követként Bécsben található. Az 1719-es szegedi adóösszesítés szerint Szeged egyik leggazdagabb polgára. A boszorkányper során még vagyona és tekintélye megmenekült a vízpróbától, de élete a máglyahaláltól nem. Szlovenits Pál ügyész ítélete alapján más bűntársaival s második feleségével, Széll Zsuzsannával együtt lépett máglyára...

Rózsa Sándor apja, Rózsa András tisztességes foglalkozása csikós volt, édesanyja Hantos (Kántor) Erzsébet. Apját harminchatszoros lólopásért ítélte halálra a szegedi bíróság. Az ítélet előtt anyja szerette volna férjét megmenteni és Csonka Samu – kegyetlenségéről hírhedt – betyárra vallott. Amikor ezt Csonka Samu megtudta, baltával verte agyon az asszonyt. A sors fintora, hogy Rózsa József, (1865-ben halt meg mint városi telekkönyvi tisztviselő, életében nagy összegekkel különböző alapítványokat támogató) Rózsa András bátyja vette magához Sándort, és öccsét Andrást, nemsokára kicsapta azonban őket a pusztába. Ezek az esetek vezették Sándort a deklaszálódás felé vezető úton, nem is sokat kellett várni Rózsa Sándor első bűncselekményéig. Először 1836-ban került, tehénlopás miatt, a szegedi vár börtönébe. Mivel elmúlt 23 éves, így az osztrák törvények szerint nagykorúnak számított. Ennek alapján halállal büntethető, de Aigner Ferenc (aki a korabeli forrásokban bizonyos helyeken *Szilárd*, illetve Ferdinánd néven szerepel) ügyész – talán a nagybácsi parancsára, aki felelősséget érezhetett mostohagyermekére iránt – csak 22 évesnek mondta ki, így nem büntették halállal. Ilyen módon másfél évi börtönbüntetést, és többszöri botozást kapott. A börtönből tíz hónap múlva megszökött, s a Veszelka család rejtegette. Innentől datálható Veszelka Imrével és Júliával való ismeretsége.

Ez időszakban végrehajtott bűncselekményei:

– Új altisztet kapott a Dorozsmai Csendőrség, aki fel akarta számolni a betyárok, főleg Rózsa Sándor és bandája, szálláshelyét és el akarta fogni őket. Rózsa Sándor és társai a Maty-érnél levő putri Csárdában megölték a tisztet a három emberével együtt – „vérüket a dorozsmai puszták homokja itta fel”.

– A makói csendbiztos meggyilkolása:
 – 1845-ben kegyelmi kérvényt nyújtott be V. Ferdinánd császárnak, hogy törölje el az 1836-ban kapott várfogság és botbüntetés fennmaradó részét. Ezt a kérvényt Aigner Ferenc – már említett szegedi ügyész kérésére – a császár elejtette. Ez a kérvény annyira felbőszítette a szegedi rendőrfőkapitányt, hogy az eddigieknél nagyobb erővel kutatót Rózsa Sándor után egész Csongrád vármegyében és Szeged külterületén. Békési István – kortárs – szerint „nem igazi zsvány volt, csak amolyan muszáj betyár, akit tanyán és városon is rejtegettek”.

Rózsa Sándor a szabadságharcban

*„Rózsa Sándor beállott katonának,
 Jaj de szépen felöltözött huszárnak.”*

1848 szeptemberében egy Hunyadi-szabadcsapatból való százados kereste meg Kossuthot, hogy Rózsa Sándort és betyárjait szervezze szabad csapattá. Ehhez viszont – tudta Kossuth is – amnesztiát kell adnia Rózsának. Maga nem merete vállalni a döntés felelősségét, így a hódmezővásárhelyi nemesi és polgári gyűlést kérte fel a döntés meghozatalára, amely testület a javaslatot elfogadta. Ennek a döntésnek négy oka, indoka volt: egyrészt a Délvidékre törő szerbek ellen vezetve a betyárok terepismeretük folytán hasznosak lehetnek, másrészt ha tovább üldözik őket, akkor átállhatnak az ellenség oldalára, amely a magyar harci cselekményekre károsan hatna. Ezen túlmenően nem akarták, hogy a hátország termelését és az utánpótlási vonalakat megzavarják, és arra is gondoltak, hogy ne kelljen a harcterről embereket elvonni a kézrekerítésükre. Kötelezték az újonnan toborzott népfelkelőket, hogy a táborba esők rendjére ügyeljenek, helyőrségi szolgálatot lássanak el, és előőrsi csatározásokban használhatóak legyenek. Kossuth Jókainak, Jókai Lukácsi Károly őrmesternek, az pedig Rózsának adta át az amnesztialevelet, melyből következik egy részlet:

„Nevezett Rózsa Sándornak az Örökkévaló Isten és az országnak Honvédelmi Bizottmánya nevében ezennel jelen levelem előtt folytatott bűnös életéért a földi igazság részéről is bocsánatot adok és rendelék oly feltétel alatt, mind ezáltal, hogy a törvényhez és erkölcsiséghez állhatatosan megtérjen, és fogadása szerint százötven fegyverzett lovassal magát a seregvezér alá adja és bocsássa, ki őtet rögtön Csepel szigetére, onnan pedig a Dunán átszállítani és a Hunyadi-csapat parancsnokának vezérlete alá utasítani köteleztetik.

Ha ellenben nevezett Rózsa Sándor az ördög sugallatának engedve bűnös életével fel nem hagyja, és a közbiztonságot tovább is háborítani merészelné, ezen esetben jelen bűnbocsájtó levelemet minden bíróság megsemmisültnek tekintendi, és őtet újabb bűneiért régi bűneinek egész súlya alatt büntetendi, a közizgazság úgy kívánván”. (A fenti idézet 1848. október 3-án kelt.)

Így Rózsa Sándor 130-150 fős csapatával a temesvári – más források szerint a nagybecskereki – táborba vonult, és Damjanich, majd Bem seregében harcolt. A lapok (Alföldi Hírlap, Életképek, Kossuth Hírlapja...) dicshimnuszokat zengtek róluk. A Kossuth Hírlap így ír október 19-i számában:

„Rózsa Sándor vidéküinkbeli híres rablófőnök a kegyelmet, mint vártuk és kívántuk, csakugyan megnyerte, és ezt az egész nép előtt tegnap tétették közzé, mely időben Rózsa Sándor már maga is városunkban mulatott. Minden léptem tenger nép követé, ki-ki óhajtá látni a vidék egykori rettegтетőjét. Kik látták, azt mondták, hogy külseje korántsem csoda-

szerű, de hiszen őt eddig sem külseje, hanem bámulatos ügyessége és fortélyos esze menté meg oly sokszor a biztosok markától. Táborba 150-ed magával szálland.”

Am Szeged városa nem kívánta a segítséget: „...Nem szorulunk egy gaz rabló segedelmére”, vagy „csak függve szeretnénk városban látni”.

1848. október 7-én az erdélyi Hosszúfaluban tüntették ki magukat először. Magyaros harcmodoruk, lovas technikájuk, karikás ostoruk, közelharcban használt fokosuk megrémítette az ellenséget. Egy hónappal később – november 17-én – olyan vérengzést rendeztek, hogy Vukovics királyi biztos feloszlatta az „átkos segítséget”. Mivel a betyárokat a fenti okok miatt hazarendelni nem akarták, ezért a szabadcsapat egyes tagjait a Hunyadi. huszárok közé osztották be. Az eltávozás másik oka a katonai fegyelem meg nem tartásában és Rózsa Sándor amiatti dühében keresendő, hogy a forradalom nem tartotta meg eredeti – a parasztság sorsának jobbra fordítására vonatkozó – célkitűzéseit.

Rózsa Sándor a szabadságharc bukásától 1878-ban bekövetkezett haláláig

A világoosi fegyverletétel után csikósnak állt. Megnősült, felesége Bodó Katalin lett. 1849 novemberében osztrák katonák törtek be alsóvárosi házába – mint rebellisébe – házkutatást tartani, de Rózsa Sándor két katonát megölt, így ismét bujdosnia kellett. Az 1849-es bűneiért hiába kért megbocsátást 1850-ben a császártól: „Felséges uram, a szívembe látna, levennie fejemről az átkot. Ha engem szabaddá tesznek, rövid idő múlva senki nem mer itt garázdálkodni.” Az osztrák uralkodókörök minden magyarban egy új forradalom szervezőjét látták, ezt hitték Rózsa Sándorról is, így esze ágában sem volt a császárnak elengedni a büntetéseit. Kempen altábornagy már 1852 novemberében azt jelentette Albrecht főhercegnek, Magyarország kormányzójának: „Rózsa Sándor már nem rablóvezér, ő nagy tekintélynek örvend a felforgató pártnál, és mindenütt segítségre talál, így nem lehet, mint közönséges rablót őt üldözni. „Így a főherceg magas vérdíjat tűzött ki Rózsa Sándor fejére, azért hogy vagy adják fel vagy a feljelentéstől félve meneküljön el. A hirdetmény szövegének részletei:

„Most az E'Honbani rablogazdálkodás vezére Rózsa Sándorral, ki a felforgató párt által már a vészteljes forradalom alatt műeszközül volt kiszemelve, s kinek kétségbeesett gonosztevők maradványaival ismét a Kossuth-féle utóbbi terveket kell vala elősegíteni, hogy az országban újabb bátortalanságot terjesszen, kézrekerítési jutalmul 10.000 Pengő vagy is 25.000 váltó Forintnyi összeget tűz ki.

A jutalom kifizetése a hatóságok további határozatának bevárása nélkül, a „legközelebbi csendőrségi szárnyparancsnokságnál vagy megyefőnökségnél a fennálló utasításokhoz képest történik Pest, mártius 26.1853 (2.)”

A hirdetmény német, magyar, szerb nyelven készült.

1853. április 26-án Ábrahám Jánost (álnéven Fodor vagy Beszer) holtan találják egy útmenti árokban. E gyilkosság előzményeiről csak annyit: ugyanez év március 30-án Szeged város tanácsnokát meg akarják gyilkolni, kétszer is rálőnek. E gyilkosságot egy Rózsa Sándornak álcázott rabló hajtja végre. Az elfogott gyilkos beszállítás közben megszökik és csak a fentebb nevezett napon találják rá vérbe fagyva. A későbbiek folyamán Rózsa Sándor beismerte Beszer meggyilkolását, felvállalta Kevermesi Mihály, Pény Márton, Hoduba, Gácsi és Zöldág rablók meggyilkolását Szavai szerint csak „kapcabetyárok”, más betyár nevében, más betyár jó hírét rontó rablók voltak. Ésszerű magyarázatnak tűnik az is, hogy

Rózsa Sándor nevében, az ő beleegyezésével raboltak. Rózsa Sándor azonban félve attól, hogy esetleges elfogásuk esetén a kínzások hatására az elfogottak olyan információkat mondanának el, mely az ő – mármint Rózsa Sándor – elfogását megkönnyítené, inkább megölette őket. Az 1853. április 26-i gyilkossági kísérlete – ha a feltevést igazságként kezeljük – fényt vet Rózsa Sándor felsőbb, talán magas állami szintű kapcsolataira. (A paraszti hagyomány Rózsa Sándor felsőbb kapcsolatait kissé kiszínezve, de megőrizte.)

1853 augusztusában Rózsa Sándor arra kérte Boblicz Péter nyugalmazott császári királyi századost, hogy közvetítse magasabb fórum elé: önként megadja magát, ha meghagyják életét. E kegyelmi kérvény híre valószínűleg eljutott Albrecht főherceghez, de a kiadott hirdetményen nem változtathatott.

1856. január 5-én – Reizner János szerint január 31-én – Takács Imre ürményházi bírót, 1857-ben Saiff Károlyt kísérlete meg – saját kezűleg – meggyilkolni.

1857. május 9-én Katona Pál (gúnynevén kiscgazda) csorvai tanyáján sikerült elfogni. (A hivatalos irat szerint odacsalták). Katona Pál komájával dulakodott, de odáig fajult a veszekedés, hogy Rózsa Sándor belelőtt Katona Pálba, aki később bele is halt sérüléseibe. Akkor Katonáné Masa Ágnes egy baltával (fokossal) vágta fejbe Rózsa Sándort, amitől az eszméletét veszítette. Ezután a szegedi várba, majd a budai várbörtönbe vitték. Az özvegy és családja nem kapták meg a váltságdíjat, mert korábban Rózsa Sándor cinkostársai voltak. A néphit szerint még távollétében is meg tudta büntetni rosszakaróit: Katona Pál özvegye megvakult, a lányuk meghalt. A Rózsa Sándor elleni vizsgálat a megyei bíróságon kezdődött Szegeden, innen ügye felkerült a Tartományi Törvényszékhez, majd végül a felső törvényszék az ügyet – mivel a vádiratoknak voltak magyar vonatkozásai is – visszautalta a Tartományi Törvényszéknek. Itt hozták meg Rózsa Sándor halálos ítéletét, kötél általi halált szabtak ki rá.

„Az igazságügyi miniszter előzetesen azonban azzal a kéréssel fordult a magyarországi főkormányzó helyetteséhez, Haller gróf altábornagyhoz, hogy különleges politikai okok folytán tanácsos lenne a törvényszék követelményeinek szabad folyamatba tétele helyett előnyben részesíteni a legfelsőbb kegyelem lehetőségét Rózsa Sándorral kapcsolatban.

Haller gróf azzal vezette be válaszáat, hogy Rózsa Sándornak a törvény szerint nincs joga kegyelemre, sőt az is feltehető, hogy nemcsak az elítélésekor felmerült bűncselekmények, hanem egyéb törvénytelenések is terhelik lekiismeretét, de politikai szempontból vizsgálva a dolgot nem lehet tagadni azt, hogy a Rózsa Sándor név a magyar forradalom óta a nép száján – bár rosszul kiérdemelt – hírességre tett szert, romantikus dicsőség veszi körül, éppen ezért kivégzése nevének a további dicsőítését vonná maga után, míg Rózsa Sándornak életfogytiglani börtönre való ítélese és egy várban való biztonságos elhelyezése nyomán a neve lassan feledésbe merülne. Ezért úgy látszik, hogy politikai szempontból, de különösen a mai viszonyokra való tekintettel kívánatos, hogy Rózsa Sándor kegyelmet kapjon, amely nézetet ő császári fensége, Magyarország főkormányzója, a főherceg úr is képviselte egy korábbi tanácskozáson.” A fenti idézet az igazságügy-miniszter előterjesztéséből való, melyet 1859. június 16-ra dátumoztak.

Ezt a császár szentesítette éppen a solferinói csata napján: „Kegyelemből eltörlöm Rózsa Sándornak ismételt gyilkossági bűncselekmények miatt a törvény által kiszabott halálos ítéletét, és megfelelő szabadságvesztő büntetés kiszabását átengedem a Legfelsőbb Bíróságomnak. Ferenc József s. k. Verona, 1859. június 25”.

Az idézetben megnevezett vár – a magyar történelemben kellemetlen felhanggal ismert – Kufstein. Rózsa Sándor itt 1859-től 1865-ig, majd 1867-ig Theresienstadtban raboskodott. Ezt követően 1868-ig Pécsváradon tartották fogva, ugyanis a kiegyezés után a Magyarországon elkövetett bűnökért magyar állampolgárt csak magyar börtönben lehetett fogva tartani. 1868-ban Ferenc József Mária Valéria főhercegnő születése miatt amnesztiában részesítette. Kufsteinben lószőr gyűrűket készített „Kufsteini emlék” felirattal. Rózsa Sándor szabadulását követően előbb Pestre, majd Szegedre tért meg, mindkét helyen kitörő lelkesedéssel fogadták. Tisztességes foglalkozást választott, csikós lett, de régi álmát szerette volna valóra váltani, pandúr szeretett volna lenni. Így azonban nem tudta magát és feleségét, Veszelka Julcsit eltartani. Ekkor modern útonállásba fogott, mint ahogy már említettem, vonatrablásba.

Amikor Szegedre vasúton utazott, feltűnt neki, hogy az utazóközönség mennyi ékszerrel visel. Kipuhatolta az egyik pályaozítól, hogy hogyan lehet felszedni a síneket. A mozdonytól vagy más néven „vasbikától” – ahogy a nép nevezte – még ő is félt. 1868. december 8-án a híres vonatrablásra mégis sor került.

Egy 1872-es kiadású újság így mutatja be az esetet: „December 7-én este jöttek össze Csonka Ferenc és Becsei András szegedi, alsóvárosi lakásaikon, ahonnan Tombácz Antal és Becsei András kocsiján, a vasrudat és a srófkulcsot magukhoz véve a nevezettek, továbbá Rózsa Sándor, Szabó Imre és Kisapadi Pál még aznap együtt kimentek Hegedűs Antal tanyájára, ahonnan rövid ideig tartó ott időzés után a két Hegedűssel együtt tovább folytatták útjukat Seiber Antal kisteleki tanyájára, és ott korahajnalról kezdve az egész napot eltöltvén, az est beálltával kocsikba ültek és Seiber Antal vezetése alatt lőfegyverekkel ellátva, a Pusztaszentpéteri és Félegyháza közötti vasútvonalhoz, a 258. számú őrház közelében, aztán helyre mentek, ahol a Pest felől érkezendő vasúti vonatoknak este 10 óra tájban egy homokdombon fekvő kis erdős hely mellett, az ugyanott lévő, mintegy három láb mélységű bevágásban kellett elhaladni.”

A vonaton egy bécsi hivatalnok is utazott, akit a szegedi Leszámítoló Hivatalba küldtek. Ő mondta azt, hogy Magyarországon nincs közbiztonság, de Rózsa Sándor eme tette a gyerekipőben járó, ezért a külföld véleményére sokat adó magyar államiságot is sértette. Ezért Ráday Gedeon véstörvényszéke az 1868-as és az azt követő öt évben rettegésben tartotta a Szeged környéki betyárvilágot. Ráday Gedeon a szegedi várból irányította a betyárok elleni hadműveleteket. Itt a kor sajtója szerint igencsak elmarasztaló jelzőket kaptak vallatási módszerei. A Hon című lap 1868-ban ezekről így számol be: „Hogy mennyire hitelesek és érvényesek az ily módon kicsikart vallomások, nem fejtegetjük: annyi azonban bizonyos, hogy az ily módon kicsikart vallomások legkevésbé sem felelnek meg a XIX. század felvilágosult, humánus szellemének.”

1872-ben Rózsa Sándort is elfogta Ráday Gedeon. Állítólag a szegedi várba becsalta oly módon, hogy megígérte neki, pandúr lehet. 1872 decemberében újra pert indítottak ellene, ismét kötél általi halálra ítélték, de – a rajta elhatalmasodó betegség miatt – büntetését életfogytiglani börtönre (sánccfogságra) változtatták. Szamosújvárra vitték, itt találkozott vele Jókai Mór, aki leírta, hogy – szégyenszemre – szabóvá kellett válnia: „Rózsa Sándor is szabólegény most. Blúznak való vásznat szabott nagy ollóval. Egyenesen álló, de szikár termete, tojásdad metszésű szelíd arca, s őszinte nézésű kék szemei nem árulják el benne a puszták hajdani rémhősét. „Később a betegség előrehaladtával, harisnyakötéssel töltötte idejét. A rabkórházban halt meg, a tüdőgümőkór (TBC) végzett vele.

Felhasznált irodalom

- ☞ Eric Hobson: *Bandits*. London, 1969.
- ☞ Küllös Imola: *Betyárok Könyve*. Bp., 1869, Néprajzi Kiskönyvtár.
- ☞ Reizner János: *Szeged története*. Szeged, 1898.
- ☞ *Tömörkény Emlékkönyv*. Szeged, 1966.
- ☞ *Magyar Néprajzi Lexikon*. Főszerk.: Kenyeres Ágnes, Bp., 1969.
- ☞ Lőrincz László: *Rúzsza Sándor Lóháton és Gyalog*. (I. rész.) IPM 1979/6. sz.
- ☞ Tömörkény István: *Betyárlegendák: Az Alföldi Betyárvilág Története*. Szeged, 1898.
- ☞ *Kossuth Hírlapja*. 1848. október 19. sz.
- ☞ Barczy Zoltán–Somogyi Győző: *A szabadságharc hadseregei*. Bp., 1980.
- ☞ Bálint Sándor: *A Szögedi Nemzet, A Szögedi Nagytáj Népélete*.
- ☞ Lőrincz László: *Rúzsza Sándor Lóháton és Gyalog*. (II. rész.) IPM 1979/7. sz.
- ☞ *Új Magyar Lexikon*. Szerk.: az Akadémiai Kiadó szerkesztő bizottsága. Bp., 1961.
- ☞ Bálint Sándor: *Tombác János meséi* (Rúzsza Sándor viselt dolgai című meséjéből).
- ☞ Szűcs Sándor: *Betyárok, Pandúrok és Egyéb Hírességek*. Szeged, 1969.

